

МІЖНАРОДНИЙ КООПЕРАТИВНИЙ РУХ У ГЛОБАЛІЗОВАНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Виявлено позитивні та негативні аспекти глобалізації світового господарства. Визначено загрози та можливості для кооперативів в умовах глобалізованої світової економіки. Узагальнено характерні особливості сучасного розвитку європейських кооперативних організацій. Запропоновано рекомендації щодо посилення участі споживчої кооперації України в глобальному світовому господарстві.

Ключові слова: глобалізація, світове господарство, міжнародний кооперативний рух, кооперативний сектор економіки, споживча кооперація України.

Ще в минулому сторіччі економічний простір планети складався з економік окремих країн: великих і малих, домінуючих і залежних, високо- і слаборозвинених. І цілком виправданою була впевненість, що кожна держава (народ, країна) переважно самостійно визначає розвиток свого господарства та його участі у світовій економіці. Нині жодна держава світу не є в цьому розумінні самодостатньою. Становище кожної країни дедалі більше визначається і характером взаємодії з іншими країнами, і глобальними наднаціональними процесами. Позитивні та негативні наслідки процесів глобалізації проявляються значним чином і в розвитку міжнародного кооперативного руху загалом та національних кооперативних об'єднань. Їх розвиток у сучасних умовах залежить від ефективного використання не лише внутрішніх переваг у формі кооперативних цінностей, але і від використання потенційних можливостей, створених глобалізацією світової економіки.

Тому метою статті є дослідження можливостей використання кооперативними об'єднаннями позитивних аспектів глобалізації економіки та уникнення загроз, які виникають в процесі їх участі у світогосподарських процесах. Мета статті конкретизована такими завданнями: виявити позитивні та негативні аспекти глобалізації світового господарства та їх вплив на сучасний розвиток міжнародного кооперативного руху; дослідити особливості розвитку кооперативних об'єднань в глобальній економіці; визначити ризики та можливості для кооперативного сектора української економіки в умовах глобалізації світового господарства.

Протиріччя глобалізації, її очевидні (а також менш очевидні, проте передбачувані) позитивні та негативні наслідки, природно, викликають найрізноманітніші, часом прямо протилежні, оцінки та прогнози. Одним з характерних прикладів цього стала книга “Пастка глобалізації. Наступ на демократію та благоустрій”, написана двома співробітниками відомого німецького журналу “Шпігель” Х.Мартіном та Х.Шуманом. Її ідеєю є “потужність глобалізації об'єднує світ і водночас руйнує цей об'єднаний світ” [1, с.169].

Захисники глобалізації (В.Волошин [2], Г.Овчинников [3], Є.Савельєв [4], В.Козик [5], В.Рибалкін [6], Є.Буравльов і В.Стогній [7]) посиляються на те, що цей процес веде до зростання продуктивності праці і підвищує рівень життя, оскільки сприяє кращому поділу праці між країнами, поширення інноваційного капіталу, ноу-хау і нових знань, впровадження механізмів розподілу ресурсів. З

іншого боку, критики глобалізації (П.Герст, Г.Томпсон [8], В.Девятко [9], А.Богомолів [10]) доводять, що конкуренція, яка зростає, створює серйозну загрозу для зайнятості та рівня життя як в розвинутих країнах, так і в країнах, що розвиваються; внаслідок глобалізації здійснюється експансія іноземних валют, забезпечується пріоритет військово-політичних рішень. Більше того, вони наголошують, що головним наслідком глобалізації стає “узалежнення” менш розвинених країн від країн розвинених, які диктують їм стратегії економічних та політичних реформ, нав’язують розміщення в даних країнах екологічно шкідливих виробництв, майже безкоштовно використовують їх ресурси, як природні, так і людські.

Американський економіст Дж.Стігліц вважає, що відповіддю держави на можливі втрати робочих місць внаслідок глобалізації повинен бути не протекціонізм, а розвиток системи освіти і перепідготовки. Держава повинна забезпечити не робочі місця, а здатність до праці [1, с.174]. Ми переконані, що таке твердження є актуальним і для України, де безробіття зростає не стільки через глобалізацію, скільки через перебудову структури господарства.

На думку голови правління АТ “Сіменс” Х.Фон Пірера, участь в глобальній конкуренції дає більше плюсів, ніж мінусів. Вона виявляє дійсний економічний стан кожної країни. Співробітники Баварського університету Н.Бертольд та Й.Хільнерт підтримують цю ідею і додають, що глобалізація виявляє всі фактори, які послаблюють національне господарство, і робить його більш ефективним і конкурентоспроможним [1, с.174-175].

На наше переконання, об’єктивна тенденція до економічної глобалізації неunikна, як неunikні і пов’язані з нею протиріччя. Глобалізацію неможливо unikнути, її неможливо обійти, її закономірності необхідно усвідомити і використати її можливості. Ми цілком підтримуємо позицію професора І.П.Фамінського, який вважає, що “... в умовах сучасної науково-технічної революції інтернаціоналізація господарського життя стає вимогою часу. Ріст ефективності економіки досягається за рахунок росту міжнародної спеціалізації і кооперації, міжнародного обміну технологіями. Міжнародна конкуренція є потужним фактором технічного прогресу виробництва, оскільки потребує постійного оновлення продукції, що випускається, вдосконалення її якості і зниження витрат виробництва на основі найсучасніших технологій. Саме ці фактори змусили стати промислово розвинуті країни на шлях відкриття економіки” [1, с.190].

Глобалізація є одночасно і загрозою, і можливістю для кооперативів. Можна розглядати економічну глобалізацію загрозою, але культурну глобалізацію можливістю, або навпаки. Наприклад, розвиток культурних зв’язків сприяє поширенню кооперативних принципів з країни в країну, хоча, у той же час культурний космополітизм нівелює національні духовні надбання.

Інший недолік економічної глобалізації – посилення нерівності між країнами та всередині країн. Це має різний вплив на кооперативи в розвинутих країнах і країнах, що розвиваються. Наприклад, кооперативи в Південній Азії і Китаї можуть вигравати від підвищення рівня добробуту, тоді як кооперативи Африки, де виробництво скорочується, можуть виходити з бізнесу. Завдяки

промоції справедливої торгівлі між кооперативами в розвинутих країнах та країнах, що розвиваються, кооперативи можуть співпрацювати із взаємною вигодою. Лібералізація торгівлі та відміна тарифних бар'єрів сприяють цьому процесу, проте водночас і загострюють конкуренцію: існує вже і сьогодні непряма конкуренція між виробничими кооперативами розвинутих країн та країн, що розвиваються, на ринку сільськогосподарської продукції.

Необхідність наукового дослідження впливу глобалізації на кооперативи обумовлюється тією роллю, яку вони відіграють у національних економіках. Кооперативний рух об'єднує понад 800 млн в усьому світі. Кооперативні організації забезпечують робочими місцями понад 100 млн осіб. Кооперативні підприємства обслуговують близько 3 млрд осіб – майже половину населення світу. Як висловився Генеральний секретар ООН Кофі Аннан: „Цей потужний рух добре позиціонований, аби зробити значний вклад у досягнення Цілей розвитку Тисячоліття (Millenium Development Goals), зокрема завдання подолання бідності та голоду до 2015 року” [11].

Кооперативний рух є потужним як в плані членства, так і в плані впливу. Кооперативи є економічно значущими в багатьох країнах світу, забезпечуючи людей продуктами, надаючи фінансові та інші послуги. Про економічну потужність кооперативів свідчать частки національних ринків, які вони займають:

- в Буркіна Фасо аграрні кооперативи є найбільшими виробниками фруктів та овочів на національному ринку;
- в Кот-д'Івуарі вони охоплюють 77% виробництва бавовни;
- в Уругваї кооперативи виробляють 90% молока і здійснюють 70% обсягів експорту пшениці;
- 33% аграрного ринку США контролюється кооперативами;
- додана вартість, створена кооперативами у ВВП Філіппін, становить 16%;
- кооперативи в Данії контролюють 94% молочного ринку та 69% ринку фермерського обладнання;
- шведський страховий кооператив Folksam займає 48,9% національного ринку страхування житла та 50% страхування життя від нещасних випадків;
- в Кореї 40% сільськогосподарської продукції виробляють кооперативи;
- в Канаді 62% молочної продукції реалізується через кооперативи;
- у Фінляндії кооперативи відповідають за 79% сільськогосподарської та 31% лісопереробної продукції [12].

Організаційна форма кооперативів дає можливість мобілізувати фінанси, управляти витратами і контролювати їх, створити спільну відповідальність і солідарність у суспільстві. Кооперативний досвід в галузі комунального обслуговування, страхування, надання медичних послуг дає можливість стверджувати, що кооперативи здатні відігравати значну роль у наданні послуг.

На початку ХХІ ст. кооперативні організації здійснюють свою діяльність в умовах глобалізації світової економіки. У світі рушійною силою розвитку економічних відносин є ринок. Глобальні зміни на світових ринках здійснюють значний вплив на розвиток кооперативного руху.

По-перше, з одного боку, сучасний глобальний ринок вимагає ефективного ведення господарства (тобто виробляти якомога більше і продавати якомога дешевше), він потребує постійно втілювати науково-технічні досягнення (тобто постійно підвищувати якість товарів), він вимагає неухильного виконання договірної дисципліни, абсолютно чесно відноситись до покупців, ринок є бездефіцитним та антиінфляційним, забезпечує справедливий розподіл матеріальних благ між членами суспільства. Проте, з іншого боку, ринок постійно породжує диференціацію країн і окремих людей, його закони безжалісні та жорстокі, ринок знищує все неприбуткове і малорентабельне. За таких умов лише кооперативи можуть задовольняти потреби своїх членів як у міських, так і в сільських місцевостях, а також підтримувати належний рівень їхнього добробуту.

Глобалізація створює нові можливості, які можуть бути використані кооперативами для створення достойної роботи через самопомогу. Вони можуть створювати робочі місця в економічних секторах чи географічних районах, які не є „прибутковими” для компаній, що орієнтуються на отримання прибутку, тому що прибуток не є головною метою для кооперативів.

По-друге, сучасне суспільство розвивається одночасно у двох протилежних напрямках: з одного боку, з розвитком системи комунікацій, високих технологій роль міста в житті суспільства різко зросла; з іншого боку, втрачається усвідомлення значення села у забезпеченні господарської безпеки. Кооперативи, що діють на місцевих рівнях, можуть вирішити це протиріччя, об'єднуючись в регіональні, національні і глобальні союзи.

По-третє, відбуваються зміни системи влади також у двох напрямках: національна держава передає частину своїх повноважень „доверху” – до міжнародних організацій і „донизу” – до місцевих спільнот. Як висловився Генеральний секретар ООН Б. Бутрос-Галі в 1996 р. „... кооперативна форма організації бізнесу забезпечує будь-яку групу індивідуумів ефективними засобами об'єднання та використання їх ресурсів, навіть і малих. Кооперативні організації забезпечують вищий рівень мобілізації ресурсів, ніж це можливо для окремих осіб чи підприємств. Вони є каталізатором розвитку підприємництва на місцях: кооперативи мобілізують капітал общин тієї місцевості, де вони функціонують, а прибутки, отримані від їх діяльності, використовуються для подальшого розвитку місцевого підприємництва” [13]. Як прямі бенефіціари, члени кооперативів зацікавлені в ефективній діяльності та постійних інноваціях з метою зміни бізнесового середовища і, як наслідок, досягаючи особистого успіху та реалізації довготермінових цілей. Стабільність, яку забезпечують члени місцевих кооперативів, гарантує подальшу експансію кооперативної діяльності.

У той же час відбувається зміцнення позицій міжнародної кооперації: підвищується роль регіональних, національних та міжнаціональних союзів, головним завданням яких стає організація господарських зв'язків між кооперативами. Кооперативна інтеграція стає відповіддю на світові процеси глобалізації. Елементи глобалізації проявляються нині у розвитку кооперативного руху північноєвропейських країн, зокрема таких, як Швеція,

Норвегія, Данія. Найбільші кооперативи з виробництва молочної продукції Швеції, наприклад, активно співпрацюють з кооперативами, що діють у цьому секторі у Данії. Кооператив Coop Norden (об'єднання кооперативних союзів Данії, Норвегії та Швеції) є найбільшим торговельним підприємством Скандинавії: в ньому налічується 3000 магазинів, в яких зайнято 64 тис. працівників. Через кооперацію та експансію магазини, що входять в Coop Norden, здатні мінімізувати витрати, встановлювати вигідні для них закупівельні ціни, і таким чином посилювати свої конкурентні позиції на скандинавському ринку [14]. Перші кроки у цьому ж напрямі роблять і кооперативні організації Угорщини, Польщі, Чехії, Словаччини. Вони розвивають взаємовигідну співпрацю у сфері спільної торгово-закупівельної діяльності. Приклади співпраці кооперативів є і в Середземномор'ї. Найвиразнішим прикладом цього є взаємодія Кооперативної ліги Італії з іспанською "Єросією".

По-четверте, Міжнародний кооперативний альянс (МКА) може відігравати важливу роль серед міжнародних організацій. Кооперативи через МКА мають потенційну можливість стати головною компонентою громадянського суспільства. Він є найбільшою, однією з найстаріших і найбільш універсальних неурядових організацій.

По-п'яте, глобалізаційні процеси супроводжуються кризовими явищами в економіці. Проте кооперативи страждають від них набагато менше, ніж приватні підприємства, оскільки вони переважно спираються на пайовий капітал, на вирішення конкретних проблем людей і не залучені у спекулятивні дії. В умовах глобалізації кооперативи виявляються найбільш стійкими та здатними протистояти тиску з боку великих транснаціональних компаній. Це можливо завдяки їх орієнтації не на ринок, а на виключне задоволення потреб своїх членів.

По-шосте, кооперативи здатні сприяти розвитку соціальноорієнтованої ринкової системи, оскільки кооперативні принципи цілком відповідають засадам соціально орієнтованої суспільної системи. Кооперативи ґрунтуються на різних принципах та цінностях – соціальній відповідальності у питаннях захисту навколишнього середовища, безпеки харчових продуктів і боротьби з безробіттям. Ці проблеми є важливими для сучасного суспільства, тому формування позитивного іміджу кооперативного руху пов'язане з вирішенням цих питань. Як соціальні організації з економічним змістом кооперативи виявляють себе в демократичному суспільстві партнерами уряду в реалізації завдань побудови соціальної справедливості, поділу багатства, захисту навколишнього середовища, гарантування безпечного продовольства і зайнятості населення.

У глобалізованій економіці кооперативи можуть розвивати дві взаємопов'язані і водночас протилежні стратегії: 1) мислити локально і діяти глобально та 2) мислити глобально і діяти локально.

Великі кооперативи повинні „діяти глобально”, долаючи національні кордони. Це стосується насамперед британських, скандинавських, італійських та швейцарських споживчих кооперативів, американських, австралійських,

новозеландських, бразильських та канадських сільськогосподарських кооперативів, датських та німецьких кооперативних банків, а також споживчих та робітничих кооперативів системи Modragon. Деякі з них вже діють згідно з цією стратегією, проте це дуже складно. Вони функціонують як самостійні компанії, формують союзи з акціонерними товариствами або співпрацюють з іншими кооперативами. Аби діяти глобально, вони повинні мислити локально, переконуючи місцеві громади у своїх перевагах через діяльність місцевих супермаркетів чи банківських відділень.

Інша стратегія – діяти локально. Існує велика кількість різноманітних кооперативів та соціальних підприємств, які залишаються малими і локально контрольованими, члени яких не бажають їхнього розширення. Вони надають перевагу розвитку федеральних структур, які забезпечують співпрацю і спільний доступ до послуг, на протидію злиттям, поглинанням і агресивним стратегіям. Більшість кредитних союзів, споживчих, житлових та робітничих кооперативів використовують саме таку стратегію. Проте вони змушені мислити глобально, наприклад, при вирішенні питань, як в умовах розвитку глобалізаційних процесів задовольняти потреби місцевих жителів. Вони шукають інноваційні підходи до вирішення нових проблем в окремих секторів: споживчі кооперативи купують сільськогосподарську продукцію у фермерів, виробничі кооперативи організують фермерські ринки, а об'єднані споживчо-виробничі кооперативи знаходять шляхи виробництва органічних продуктів харчування для гарантованих ринків. Часто кооперативні мережі навіть стають лідерами у своїй місцевості: програма розвитку Desjardins в Квебеку та неформальні економічні проекти в Африці є найяскравішими прикладами цього.

Для сучасних підприємств західноєвропейського кооперативного сектора характерними є: великі обсяги операцій (від 3,6 в Португалії до 23,7 млрд євро в Данії річного обігу); високий рівень конкурентоспроможності, що досягається від ефекту масштабу та концентрації господарської діяльності; державне стимулювання різних видів кооперації; диверсифікація та індустріалізація діяльності традиційно найбільш розповсюджених сільськогосподарських кооперативів; зростання потужності діяльності кооперативів третинного сектора (банківські, страхові, споживчі кооперативи, спілки роздрібних торговців та кредитні спілки) та кооперативів з обслуговування, особливо в галузі туризму; високий рівень інтеграції кооперативів з різних галузей діяльності; диверсифікація діяльності кооперативів шляхом комбінування функцій виробництва, матеріально-технічного постачання, маркетингу та сервісу; в багатьох країнах ЄС розвиток кооперативного підприємництва забезпечується інноваційними заходами; поширеною є міжнародна інтеграція кооперативів.

Як показує досвід східноєвропейських країн, успішне трансформування кооперативних систем та їх адаптація до вимог ринкового середовища і глобалізованого світового господарства обумовлюється трьома основними факторами: 1) державною підтримкою трансформаційних процесів; 2)

внутрісистемними перетвореннями в кооперативному секторі; 3) міжнародною співпрацею кооперативних систем.

Розширення ЄС та подальша торговельна лібералізація згідно з вимогами СОТ створюють більш конкурентне середовище і для українських кооперативних структур. Тому необхідною видається співпраця споживчої кооперації України з європейськими кооперативними організаціями у вирішенні трансформаційних завдань. Пріоритетним завданням як держави, так і самого кооперативного руху України, повинно бути зацікавлення європейських кооперативних організацій у допомозі розвитку і реорганізації відповідно до сучасних умов економічної глобалізації кооперативів різних типів діяльності.

Вступ в СОТ матиме наслідком суттєве розширення можливостей виходу на нові ринки збуту вітчизняної продукції, що дозволить споживчій кооперації України розширити міжнародне співробітництво. Якщо до 1990 року система споживчої кооперації була, по суті, монополістом в закупівлі та експорті сільськогосподарської продукції, то з лібералізацією зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) в Україні в неї з'явилося безліч конкурентів. Це призвело до втрати кооперацією роками відпрацьованих міжнародних зв'язків, вона на більшості ринків поступилася своїм місцем конкурентам, зменшила власні можливості використання експортного потенціалу тощо.

Найбільш характерні проблеми сучасного розвитку української споживчої кооперації: 1) недостатня адаптація до ринкових форм і методів господарювання; 2) суттєве руйнування ресурсного потенціалу кооперації в умовах глобальної кризи перехідного періоду; 3) складний соціальний стан сільського населення, соціально-демографічна ситуація, сучасний соціально-культурний рівень розвитку села. Розвиток міжнародної діяльності системи споживчої кооперації України та її участі у глобальному світовому господарстві характеризують такі тенденції: останні роки основною формою інтеграції споживчої кооперації України є зовнішньоторговельна діяльність; не використовується потенціал участі в міжнародних кооперативних об'єднаннях для налагодження економічних зв'язків, побудованих на економічній основі, розвитку інвестиційної діяльності; співпраця з кооперативними організаціями зарубіжних країн обмежується разовими експортними угодами; пониження ролі споживчої кооперації як суб'єкта зовнішньоекономічних зв'язків національної економіки; скорочення бази традиційної номенклатури експорту; несистемність зовнішньоекономічної діяльності внаслідок відсутності стратегічного планування розвитку цієї сфери; незначна кількість спільних підприємств в системі споживчої кооперації; недостатньо активна позиція апарату управління щодо визнання державою особливої соціальної функції споживчої кооперації на сільському споживчому ринку і необхідності відповідних пільг, та щодо встановлення зв'язків та використання досвіду кооперативних спілок інших країн; ігнорування можливості розвитку діяльності у сфері послуг, особливо в галузі туризму, у фінансово-кредитній сфері при співпраці з зарубіжними кооперативними організаціями; слабка участь в міжнародних програмах обміну досвіду та налагодження міжнародних кооперативних зв'язків.

Споживча кооперація України в умовах глобалізації світової економіки змушена не лише мобілізувати усі внутрішні ресурси, але й шукати нові джерела прискорення економічного зростання. Одним з них є використання можливостей світового господарства.

У коопспілці варто зосередити зусилля на формуванні конкурентоспроможної системи споживчої кооперації, аби зацікавити зарубіжних партнерів у співпраці з кооперативними організаціями України. Передусім необхідно чітко визначити сильні сторони українського кооперативного сектора та інтенсифікувати діяльність всієї кооперативної системи з метою вдосконалення своїх переваг у світовій економіці. За рахунок власних внутрішніх нагромаджень кооперативна система зможе розгорнути інвестиційну та інноваційну активність, забезпечити системну реструктуризацію відповідно до сучасних ринкових умов. Акумуляовані ресурси необхідно використовувати на імпорт новітніх технологій, створення виробництв сучасного конкурентоспроможного рівня, розвиток ринкової інфраструктури.

Враховуючи досвід європейських кооперативів у країнах з розвинутою економікою, вимоги світової економіки та національні інтереси України, першочерговим завданням Центральної спілки споживчих товариств повинна стати систематична та постійна робота щодо адаптації діяльності кооперативів до стандартів ЄС та СОТ, впровадження ринкових механізмів і форм господарювання. Пріоритетним напрямом зовнішньоекономічної політики системи споживчої кооперації України повинен стати пошук джерел іноземних інвестицій і потенційних партнерів для створення спільних підприємств, які будуть використовуватися для просування товарів на зовнішні ринки та обміну прогресивним досвідом ведення кооперативного господарювання. Акцент міжнародної співпраці доцільно зробити на розвитку кооперативних галузей третинного сектора, тобто на розвитку міжнародного туризму, фінансових інституцій, маркетингових та консалтингових організацій, а також лізингових та франчайзингових операцій.

Зважаючи на те, що глобалізація – це величезне збільшення масштабів господарської діяльності за умов дедалі відкритішої інтеграції світової економіки, яка не визнає національних кордонів, мусимо визнати, що подальший розвиток кооперації відбуватиметься в умовах жорсткої конкуренції. І кооперативні організації мають об'єднуватися і співпрацювати не лише в межах окремих країн, а й на міждержавному, світовому рівнях. Подальші наукові розробки повинні сприяти розробці національних та міжнародних стратегій розвитку кооперативного сектора економіки з метою посилення ролі кооперативних організацій при вирішенні глобальних проблем та активної їх участі в реалізації Цілей розвитку Тисячоліття.

Список використаних джерел

1. Долгов С.И. Глобализация экономики: новое слово или новое явление? – М.: Экономика, 1998. – 215 с.

2. Волошин В. Регулювання світової економіки: Навчальний посібник. – К.: КУ, 2000. – 313 с.
3. Овчинников Г.П. Международная экономика: Учеб. пособие. –СПб.: Полиус, 1998. – 620 с.
4. Савельєв Є.В. Міжнародна економіка: теорія міжнародної торгівлі і фінансів: Підручник для магістрантів з міжнародної економіки і державної служби. – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – 504 с.
5. Козик В.В., Панкова Л.А., Даниленко Н.Б. Міжнародні економічні відносини: Навч. посібник. – 3-є вид., перероб. і доп. – К.: Знання-Прес, 2002. – 406 с.
6. Международные экономические отношения: Учебник для вузов / В.Е.Рыбалкин, Ю.А. Щербанин. Л.В.Балдин и др. – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 605 с.
7. Буравльов Є., Стогній В. Від глобалізації економіки до регіонального і глобального сталого розвитку // Вісник НАН України. – 2003. - №10. – С. 42-50.
8. Герст П., Томпсон Г. Сумніви в глобалізації. Пер. з англ. – К.: К.І.С., 2002. – 306 с.
9. Глобализация и постсоветское общество / “Аспекты 2001” / под ред. А.Согомонова и С.Кухтерина. – М.: Стови, 2001. – 224 с.
10. Богомоллов О.Т. Анатомия глобальной экономики: Учебное пособие / О.Т.Богомоллов. – М.: Академкнига, 2003. – 216 с.
11. Cooperatives are Significant Actors in Development. Message of UN Secretary-General Kofi Annan on the occasion of the United Nations International Day of Cooperatives, 7 July, 2001 // <http://www.un.org/News/Press/docs/2001/sgsm7872.doc.htm>.
12. The Contribution of Cooperatives to Employment Promotion Reprinted for International Day of Cooperatives, 1 July 2000 // <http://www.copacgva.org/idc/coops-employment.htm>.
13. Status and role of cooperatives in the light of new economic and social trends. Report of the Secretary-General of the United Nations // <http://www.un.org/documents/ga/docs/51/plenary/a51-267.htm>.
14. About Coop Norden (www.fdb.dk, www.coop.dk, www.coopnorden.org).